

УДК 007.2:001.2

В. В. Козлов,

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних систем і технологій,
E-mail: kozlov_55@mail.ru;

Т. В. Томашевська,

кандидат технічних наук,
доцент кафедри інформаційних систем і технологій,
E-mail: tomas_tat@ukr.net;

А. Ю. Пашковська,

аспірант,
E-mail: ganyukova@ukr.net;
Національна академія статистики, обліку та аудиту

В. В. Козлов,

кандидат технических наук, доцент,
доцент кафедры информационных систем и технологий;

Т. В. Томашевская,

кандидат технических наук,
доцент кафедры информационных систем и технологий;

А. Ю. Пашковская,

аспирант;
Национальная академия статистики, учета и аудита

V. V. Kozlov,

PhD (Engineering),
Associate Professor of Information Systems
and Technologies Department;

T. V. Tomashevskaya,

PhD (Engineering),
Associate Professor of Information Systems
and Technologies Department;

A. Yu. Pashkovskaya,

Post-graduate Student;
National Academy of Statistics, Accounting and Audit

“Соціальна інформатика” у системі економічної освіти

Розглянуто питання становлення поняття “соціальна інформатика”, показано міждисциплінарний характер цієї галузі досліджень. Обґрунтовано правомірність виділення соціальної інформатики як самостійної наукової дисципліни на підставі наявності фундаментальної проблеми, а також специфічного об’єкта, предмета і методологічного апарату її досліджень. Виділено сфери предметного дослідження соціальної інформатики.

Ключові слова: соціальна інформатика, коеволюція, глобальна інформатизація суспільства, інформаційне суспільство, інформаційний потенціал, інформаційні ресурси.

Важливою відмітною особливістю сучасного етапу розвитку суспільства є його дедалі більша інформатизація. Почавшись у 70-х роках ХХ століття, процес інформатизації суспільства останніми роками набув воістину глобального характеру. Нині цей процес охопив не лише усі розвинені країни світової спільноти, а й і багато країн, що розвиваються. Під впливом інформатизації відбуваються кардинальні зміни в усіх сферах життя і професійної діяльності людей: в економіці, науці, освіті, культурі, охороні здоров’я, побутовій сфері. Ці зміни є такими масштабними і глибокими, а їхній вплив на життєдіяльність суспільства – таким значним, що можна цілком обґрунтовано говорити про формування на нашій планеті принципово но-

вого інформаційного середовища мешкання – автоматизованої інфосфери [1].

Враховуючи вищенаведене, можна сказати, що аспекти процесу глобальної інформатизації суспільства, що бурхливо розвивається, останніми роками стають об’єктами дедалі більш пильної уваги з боку не лише науковців, а й фахівців-практиків: соціологів, психологів, юристів, державних і суспільно-політичних діячів. Проте в системі освіти цій проблемі поки що приділяється явно недостатня увага.

Метою статті є висвітлення соціальної інформатики як міждисциплінарної галузі досліджень з її особливими об’єктом, предметом та дослідницьким апаратом.

Соціальна інформатика – це новий науковий напрям, що виник на стику таких дисциплін як інформатика, соціологія, психологія, філософія. Вперше поняття “соціальна інформатика” було запропоновано А. Соколовим і О. Манкевич у 1971 році. Останнім часом проблемі визначення змісту курсу “Соціальна інформатика” приділяють увагу багато вітчизняних (О. Матвієнко, М. Цивін та ін.), російських (К. Колін, Л. Ніколаєва, А. Соколов, І. Соколова та ін.) та зарубіжних дослідників (J. P. Allen, R. Kling, W. D. Penniman, H. Rosenbaum). Найбільш значущим з них є досвід розроблення, впровадження і викладання соціальної інформатики в системі класичної університетської освіти у процесі підготовки майбутніх вчителів інформатики, соціальних педагогів, викладачів соціології та інших фахівців, висвітлений у роботах Л. Астахової, Н. Лапіної, Л. Ніколаєвої, І. Соколової, Б. Суслакова та ін. Теоретичні основи соціальної інформатики закладені такими дослідниками як В. Афанасьєв, В. Бритков, К. Колін, А. Соколов, І. Соколова, А. Урсул, В. Халіпов та ін.

Однак питання щодо місця соціальної інформатики в системі вищої освіти залишаються поки що остаточно не висвітленими.

Сьогодні абсолютно ясно, що домінуючою тенденцією подальшого розвитку сучасної цивілізації є перехід від індустріального до інформаційного суспільства, в якому об'єктами і результатами праці більшої частини зайнятого населення стануть інформаційні ресурси і наукові знання [2].

Які ж нові можливості відкриються перед людьми в інформаційному суспільстві, що вже настає? Як зміняться умови їхньої професійної діяльності, побуту і відпочинку? З якими новими проблемами зіткнеться людина в новому високоавтоматизованому інформаційному середовищі? Якими знаннями і уміннями повинна вона володіти для того, щоб впоратися з новими проблемами або ж, принаймні, зменшити їхню негативну дію на свою долю? Усе це суто прагматичні питання, які торкаються кожної сучасної людини, стурбованої своїм майбутнім, незалежно від її професійної орієнтації, політичних поглядів і релігійних переконань.

Відповіді на ці питання сьогодні отримати зовсім не просто незважаючи на постійне зростання кількості публікацій з цих питань як в науковій літературі, так і в засобах масової інформації. Тому в сучасному суспільстві об'єктивно існує соціальна потреба в систематизованому вивченні проблем інформатизації суспільства, формуванні в цій галузі проблемно-орієнтованих наукових знань і передового досвіду, а також у поширенні цих знань і умінь у суспільстві через систему освіти.

Закономірною реакцією науки на цю соціальну потребу став розвиток нового напрямку досліджень у галузі інформатики, який зародився в середині

80-х років ХХ століття і отримав назву “Соціальна інформатика”. Особливо активно цей напрям став розвиватися в останнє десятиліття ХХІ століття, коли він став знаходити відображення і в системі вищої освіти [2].

Соціальна інформатика є характерним прикладом нового міждисциплінарного наукового напрямку, що сформувався на стику багатьох природничих і гуманітарних наук під впливом інтеграційних чинників і обумовлений соціальною необхідністю створення наукової бази для дослідження нової постіндустріальної цивілізації – інформаційного суспільства, яка виникла в останні роки. До природничих наук, на думку авторів, слід насамперед включити інформатику, психологію і економіку, а до гуманітарних – соціологію, філософію, когнітологію і філологію. При цьому під інформатикою сьогодні розуміють комплексний науковий напрям, що вивчає загальні властивості інформації та інформаційних процесів у природі і суспільстві, а також способи раціональної організації цих процесів в технічній, соціальній і природній сферах [3].

Сформульоване вище досить узагальнене уявлення про інформатику як про цілісну інтеграційну міждисциплінарну галузь наукового знання сформувалося в результаті досліджень процесу еволюції інформатики як фундаментальної науки і комплексної наукової проблеми.

Дані цих досліджень публікуються в наукових виданнях починаючи з 1990 року і свідчать про те, що предметна область інформатики як науки і комплексної проблеми швидко розширюється.

Загальна структура й основні напрями розвитку предметної області сучасної інформатики достатньо детально розглянуті в роботі [2], де показано, що предметна область соціальної інформатики як науки про закономірності та форми руху інформації в суспільстві значною мірою перекривається предметним полем інформатики в її сучасному розумінні.

Водночас необхідно відмітити, що багато проблем соціальної інформатики як науки про соціальні інформаційні комунікації знаходяться у секторі наукового знання, що традиційно належить до області гуманітарних наук, які вивчають проблеми розвитку суспільства і становища людини у суспільстві. Саме це дозволяє говорити про комплексний характер цього наукового напрямку і розглядати соціальну інформатику як нову міждисциплінарну галузь досліджень.

Ще одне питання науково-методологічного характеру, на якому необхідно зупинитися, полягає в тому, щоб аргументувати правомірність виділення соціальної інформатики в якості самостійної наукової дисципліни. Що дає підставу вважати соціальну інформатику фундаментальною наукою, а не просто сукупністю методів використання засо-

бів інформатики для аналізу соціальних процесів? Також підставою є передусім наявність власних і досить важливих об'єкта і предмета досліджень, а також власної, характерної для цієї наукової дисципліни методології проведення цих досліджень.

Об'єктом дослідження соціальної інформатики як фундаментальної науки, на нашу думку, є прояв інформаційної реальності світу, що оточує нас, в соціальній сфері суспільства. Іншими словами, це сукупність усіх видів і форм прояву інформації, інформаційних процесів, систем і комунікацій у суспільстві, які мають соціальну значущість для його функціонування і розвитку

Що стосується предмета досліджень соціальної інформатики, то він є лише певною сукупністю властивостей вказаного об'єкта досліджень. Такою сукупністю на сучасному етапі розвитку соціальної інформатики слід визнати глобальний процес інформатизації суспільства та його вплив на соціальні структури суспільства, а також на проблеми і становище в суспільстві самої людини. При цьому підкреслимо, що цей вплив є двостороннім, тобто соціальні структури суспільства і ставлення людей до процесу інформатизації, у свою чергу, істотно впливають на характер і темпи розвитку цього процесу

Таким чином, фундаментальною проблемою соціальної інформатики як науки є проблема узгодженого розвитку (кoeволюції) суспільства і процесу його глобальної інформатизації. Ця проблема зараз є стратегічно важливою і актуальною, оскільки вона нерозривно пов'язана з проблемою подолання кризи сучасної цивілізації та її переходу на шлях стійкого і безпечного розвитку на основі оволодіння інформацією і широкомасштабного використання нових знань і технологій [3].

З цих позицій цілком правомірним здається розгляд соціальної інформатики як однієї з найважливіших дисциплін, які повинні скласти науковий базис постіндустріального інформаційного суспільства, що вже формується в розвинених країнах.

Що стосується власної наукової методології соціальної інформатики, то тут слід визнати, що нині вона ще знаходиться у стадії формування. Важливою відмінною властивістю цієї методології є використання сукупності різних видів наукового підходу до аналізу і синтезу її проблем і процесів.

Основними з них є інформаційний, системний, коeволюційний і соціальний підходи.

Сутність *інформаційного підходу* полягає в тому, що при вивченні деякого процесу або явища в першу чергу виділяються його інформаційні аспекти. Досвід показав, що дуже часто це дозволяє побачити звичні і добре знайомі нам процеси і явища в абсолютно новому світі, розкрити їхню глобальну інформаційну сутність, яка у багатьох випадках є головною причиною певного розвитку цих процесів.

Сутність і плідність *системного підходу* загальновідомі і не вимагають додаткових коментарів. Що стосується *кoeволюційного підходу*, запропонованого як один із основних методів соціальної інформатики академіком А. Урсулом, то його сенс полягає в необхідності врахування нерозривної єдності і взаємовпливу процесів розвитку суспільства і його інформатизації, їх коeволюції [4].

Соціальний підхід до проблем, що вивчаються соціальною інформатикою, полягає в тому, щоб орієнтувати ці дослідження на соціальні аспекти процесу інформатизації та його гуманістичну спрямованість. Це насамперед проблеми становлення і розвитку інформаційного суспільства, нові можливості і проблеми його демократизації, забезпечення інформаційної свободи і інформаційної безпеки людини та інші [5; 6].

Методологічний апарат соціальної інформатики, окрім вказаних вище підходів, включає і методи інформаційного моделювання досліджуваних процесів, а також традиційні для соціологічних наук методи соціального моніторингу, прогнозування і управління.

Можна припустити, що склад і потужність методологічного апарату соціальної інформатики найближчими роками швидко розвиватимуться у міру розширення і поглиблення її предметної області та появи необхідності у вирішенні нових завдань, що висуваються соціальною практикою розвитку суспільства.

Структура предметної області соціальної інформатики включає чотири основні напрями наукових досліджень.

1. *Інформаційні ресурси суспільства, їхні властивості, структура і топологія.* Вивчення потреб суспільства в інформаційних ресурсах для досягнення цілей громадського розвитку (проблема достатності інформації).

2. *Інформаційний потенціал суспільства,* який визначає його можливості щодо формування та ефективного використання інформаційних ресурсів. В рамках цього напрямку вивчаються всі проблеми, пов'язані з формуванням інформаційної інфраструктури і інформаційного середовища суспільства, тобто створення і функціонування центрів генерації, зберігання і поширення інформаційних ресурсів, а також розвитку інформаційної техносфери – комплексу інструментальних засобів, що забезпечують активізацію і ефективне використання інформаційних ресурсів, вирішення проблеми доступності інформації.

Істотне значення для вирішення цих проблем має розвиток інтелектуального потенціалу суспільства, тобто його здатності продукувати і засвоювати нові знання, а також розвиток інформаційної культури суспільства, яка характеризує

можливості його адаптації до умов нового інформаційного середовища.

3. *Інформаційне суспільство, закономірності і проблеми його формування і розвитку.* Сюди входять проблеми розвитку інформаційної економіки, а також проблеми зміни структури зайнятості населення в інформаційному суспільстві. З нових – інформаційних – позицій розглядається тут і проблема демократизації суспільства, в якій особливу роль відіграватиме доступність для усіх його членів необхідної інформації та її достовірність як найважливіші умови практичної реалізації громадянських прав і свобод.

4. *Людина в інформаційному суспільстві.* В рамках цього напрямку вивчаються нові можливості і нові проблеми розвитку особистості в інформаційному суспільстві, інформатизації процесів освіти і виховання людини, розвитку її творчих здібностей на основі використання досягнень інформатики і креативних інформаційних технологій; проблема інформаційної свободи і забезпечення інформаційної безпеки людини в інформаційному суспільстві, подолання нею технологічного і лінгвістичного бар'єрів у новому інформаційному просторі [5].

У такому наповненні напрям “соціальна інформатика” відповідає сучасному стану та перспективам дослідження розвитку інформаційного суспільства. Зважаючи на це необхідно приділити в системі вищої освіти увагу набуттю знань, умінь

і навичок системного уявлення про сучасні процеси розвитку глобального інформаційного суспільства, про інформаційні, соціально-економічні проблеми такого суспільства, а також про шляхи їх розв'язання на основі використання сучасних засобів інформатизації та перспективних інформаційних технологій.

На нашу думку, перевагою запропонованої структуризації проблемної області соціальної інформатики як самостійного міждисциплінарного наукового напрямку є її повнота, оскільки вона охоплює всі актуальні на сьогодні проблеми.

Отже, викладання дисципліни “Соціальна інформатика” має важливе значення у процесі формування системи освіти, оскільки її зміст відображає особливості інформатизації суспільства та освіти, формування інформаційної культури людини як нового проблемного напрямку в людській діяльності, спрямованого на вирішення соціальних аспектів інформаційної безпеки особистості та суспільства. Зміст дисципліни “Соціальна інформатика” повинен бути, з одного боку, орієнтований на знання основних закономірностей процесу глобальної інформатизації суспільства та освіти, основних видів інформаційних ресурсів та інформаційних процесів у суспільстві, а з іншого – враховувати специфіку предметної галузі “Інформатика” та методичку її викладання.

Список використаних джерел

1. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М. : Аспект Прес., 2004. – 400 с.
2. Колин К. К. Социальная информатика : [учеб. пособ. для вузов] / К. Колин. – М. : Академический проект; Фонд “Мир”, 2003. – 432 с.
3. Макарова Н. В. Информатика : [учеб. для вузов] / Н. В. Макарова, В. Б. Волков. – СПб. : Питер, 2011. – 576 с.
4. Урсул А. Д. Путь в ноосферу. Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации / А. Д. Урсул. – М. : Луч, 1993. – 276 с.
5. Соколова И. В. Социальная информатика (социологические аспекты) / И. Соколова. – М. : Союз, 1999. – 208 с.
6. Интернет и российское общество [Электронный ресурс] / под ред. И. Семенова. – М. : Гендальф, 2002. – Режим доступа : <http://pubs.carnegie.ru/books/2002/08is/>